

Yeşil ve Sosyal Bir Adil Geçiş için iklim, İstihdam ve Adalet

Yeşil Avrupa Vakfı (GEF) Adil Geçiş Projesi - Ön Rapor
Marie-Monique Franssen ve Dirk Holemans

Yeşil ve Sosyal Bir Adil Geçiş için İklim, İstihdam ve Adalet

Yeşil Avrupa Vakfı (GEF) Adil Geçiş Projesi - Ön Rapor
Marie-Monique Franssen ve Dirk Holemans

Mayıs 2021

GEF Proje Koordinatörü: Adrián Tóth, Yeşil Avrupa Vakfı
Tasarım: Miriam Hempel
Türkçe çeviri: Gizem Pehlevan

Green European Foundation
Rue du Fossé – 1536 Luxembourg
Brüksel Ofisi: Mundo Madou
Avenue des Arts 7-8, 1210 Brussels
Tel: +32 2 329 00 50
info@gef.eu
www.gef.eu

OIKOS Düşünce Kuruluşu
Drongenstationstraat 13
9031 Ghent
Belgium
info@oikos.be
www.oikos.be

Yeşil Düşünce Derneği
Türkali Mahallesi
Şehit Nuri Sokak
No:18, Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90 543 807 72 25
info@yesildusunce.org
www.yesildusunce.org

Bu çalışma ulusal ortak Düşünce Kuruluşu OIKOS desteğiyle ve Yeşil Avrupa Vakfı tarafından yayımlanmıştır.

Yeşil Avrupa Vakfı (GEF), Avrupa tartışma alanını canlı tutarak katkıda bulunmak ve vatandaşları Avrupa siyasetine daha fazla katılmaya teşvik etmek misyonu ile hareket eden Avrupa düzeyinde bir siyasi vakıftır. GEF, Avrupa politikaları ve siyasetine ilişkin tartışmaları Yeşil siyasi ailenin içinde tutarak ve ayrıca ötesine taşıyarak ana akım haline getirmeye çalışmaktadır. Vakıf, yeni fikirler için bir laboratuvar görevi görürken, aynı zamanda sınır ötesi siyasi eğitim ve Avrupa seviyesinde bir işbirliği ve değişim platformu sunmaktadır.

Belçikalı **Düşünce Kuruluşu OIKOS**, toplumsal tartışmayı sosyo-ekolojik bir bakış açısıyla besleyerek dönüştürücü değişim için çaba gösteren bir kuruluştur. OIKOS seminerleri, dersleri, kitapları ve raporlarında bu değişim arayışının analizlerinden alternatiflere kadar farklı boyutlarını ele almaktadır. OIKOS, vatandaşlara fikir alışverişinde bulunma ve ortak bir öğrenme süreci oluşturma imkânı sunmaktadır. OIKOS ayrıca en yeni bilimsel çalışmalarını daha geniş kitlelere aktarmak için akademik ağlarla da işbirliği içindedir.

Yeşil Düşünce Derneği (YDD), 2009 yılında yeşil düşüncenin ve yeşil politikaların yaygınlaştırılması amacıyla kurulmuştur. Ulusal ve uluslararası ölçekte proje ve kampanyalar yürüten dernek ekoloji ve sürdürülebilirlik, ekonomi, demokrasi ve medya, iklim değişikliği ve enerji alanlarında çalışmalarını sürdürüyor. Bu çeviri Türkiye’de yeşil ekonomi politikalarının yaygınlaştırılmasına yönelik olarak YDD tarafından yürütülen Yeşil Ekonomi Programı kapsamında yapılmıştır.

“Bu yayın Avrupa Parlamentosu’nun mali desteği ile gerçekleştirilmiştir. Avrupa Parlamentosu, bu projenin içeriğinden sorumlu değildir.”

Bu yayının ücretsiz kopyasını info@gef.eu adresine e-posta göndererek talep edebilirsiniz.

Yazarlar hakkında

Marie-Monique Franssen, Belçikalı Yeşil Düşünce Kuruluşu OIKOS’da çalışmaktadır. Utrecht Üniversitesi’nden Kültürel Antropoloji: Sürdürülebilir Vatandaşlık alanında yüksek lisans derecesine ve Saint-Louis Üniversitesi, Brüksel’den Sosyoloji ve Antropoloji alanında lisans derecesine sahiptir. Ekoloji, ekosistem restorasyonu (yeniden yabancılaştırma), çevre vatandaşlığı ve aşağıdan yukarıya doğru sosyo-çevresel girişimlerle ilgili çalışmalarına tutkuyla devam etmektedir.

Dirk Holemans, Belçikalı Yeşil Düşünce Kuruluşu OIKOS’un kurucusudur. Ghent Üniversitesi’nde biyo-mühendislik bölümünden mezun olmuştur ve aynı zamanda felsefe ve uygulamalı işletme alanında akademik dereceye sahiptir. Daha önce yeşiller partisi için Parlamento Üyeliği (Flanders bölgesi) ve belediye meclis üyeliği (Gent) yapıştır. Başlıca ilgi alanları müşterekler, ekolojik ekonomi, yeşil şehirler ve politik ekolojidir. “Freedom & Society. Towards a social-ecological society” [Özgürlük ve Toplum. Sosyo-ekolojik bir topluma doğru] adlı bir makalesi yayımlanmıştır (İngilizce, Fransızca, Almanca, Macarca, İspanyolca çevirilerine ulaşılabilir).

Proje hakkında

Bu makale, Yeşil Avrupa Vakfı’nın uluslararası Adil Geçiş projesinin bir parçasıdır. Proje, toplum arasında gerekli desteği bulmak için hafriyatçı bir ekonomiden rejeneratif [yenileyici] bir ekonomiye adil ve eşit bir şekilde geçiş sorununu ele almaktadır. Proje, geleceğe yönelik siyaset ve politikaların geliştirilmesine ilişkin anlayış ve bilginin derlenmesi ile paylaşılmasına odaklanmaktadır ve yerel özellikler göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir.

Proje, OIKOS (Belçika) tarafından koordine edilen GEF adına yürütülmektedir ve proje ortakları arasında bir düşünce kuruluşu olan Green House Think Tank (Birleşik Krallık), Politik Ekoloji Enstitüsü (Institute for Political Ecology - Hırvatistan), Sunrise (Kuzey Makedonya), Transición Verde (İspanya), Networked (Sırbistan) ve Genç Avrupalı Yeşiller Federasyonu (Federation of Young European Greens - FYEG) yer almaktadır.

Proje boyunca ortaklar, Avrupa çapında adil bir geçişin önemine ilişkin farkındalığı artırmak üzere kendi ülkelerinde çeşitli faaliyetler uygulayacak ve nihayetinde ortaklar Eylül 2021’de yayımlanmak üzere bir kitap derleyecektir.

“Ölü bir gezegende iş bulamazsınız.”

Sharan Burrow, Uluslararası
Sendikalar Konfederasyonu

GİRİŞ

On yıllardır sosyo-ekolojik zorluklara ilişkin toplumsal tartışmalara hâkim olan sürdürülebilir kalkınma kavramı, insanların, gezegenlerin ve kârın eşzamanlı olarak gelişmesini vaat ediyor. Ancak son yıllarda eşitsizlik tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştı (Piketty, 2013). 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz, 1930’lardan bu yana yaşanan en şiddetli ekonomik şoku tetikledi ve dünya çapında milyonlarca insanın yoksulluğa sürüklenmesine neden oldu (Alexander, 2010). Dahası, 2015 itibarıyla, bizler dokuz gezegen sınırının dördünü aşmayı başardık ve böylece dokuz kritik parametrenin dördünde gezegenin taşıma kapasitesinin ötesine geçtik (Steffen ve ark., 2015). Şimdi ise, küresel bir toplum olarak her geçen gün köklü değişiklikler yapmamızı gerektiren çok sayıda krizle karşı karşıya kalıyoruz (Brand, 2016).

“Geçiş” ve “dönüşüm” gibi -çoğu zaman birbiri yerine kullanılan- kavramların önem kazanması, toplumsal mimarimizde yapısal değişikliklere ihtiyaç duyulduğuna dair artan içgörüyü yansıtıyor. “Adil geçiş” kavramı, sosyal açıdan adil ve eşit bir şekilde gerçekleşecek olan ekolojik bir toplum olmaya doğru dönüşümümüze yön verecek kapsamlı bir çerçeve olarak hayatımıza girdi. Bu kavramın gelişmesiyle birlikte, sendikalar ve iklim hareketleri sistemik dönüşüm ihtiyacını ön plana çıkarmaya başladı. Adil geçiş sadece enerji, ulaşım, tarım ve gıda gibi temel üretim ve tüketim sistemlerinde değil, aynı zamanda altyapı, toplumsal değerler ve siyaset alanında da köklü değişiklikleri zorunlu kılıyor (Heyen, Menzemer, Wolff, Beznea ve Williams, 2020). Dahası bu kavram, küresel olarak odak noktasına sağlıklı bir ekosistemi, sağlık hizmetlerini, kamu hizmetlerini, eğitimi ve kültürü koyan insani ve adil bir ekonomik sisteme doğru hareket etmeye ihtiyaç olduğunun altını çiziyor.

Şimdilerde, önemli bilimsel raporlarda da aynı ihtiyacın altının çizildiğini görüyoruz. Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Konulu Hükümetlerarası Bilim-Politika Platformu’nun (IPBES) 2019 raporunda, “2030 ve sonrası için belirlenen hedeflere ancak ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik faktörlerde yapılacak olan dönüştürücü değişikliklerle ulaşılabileceği” açıklanmıştır. Raporunda dönüştürücü değişiklikler, “paradigmalar, hedef ve değerler dahil olmak üzere teknolojik, ekonomik ve sosyal faktörler arasında kökten ve bütün sistemi kapsayan bir yeniden yapılanma” olarak tanımlanmaktadır. 2018 yılında yayımlanan IPCC Raporu’nun *1,5°C’lik Küresel Isınma* bölümünde bu konu,

«küresel ısınmanın sanayileşme öncesi dönemdeki seviyenin 1,5°C üzerinde olacak şekilde sınırlandırılması, sürdürülebilir kalkınma ile entegre bir şekilde dönüştürücü sistemik bir değişim gerektirir, bu tarz bir değişiklik ile birlikte, iklim değişikliği etkilerinin azaltılması ve bu azaltımın önündeki engellerin ele alınmasında geniş kapsamlı, çok seviyeli ve sektörler arası bir uygulamanın daha da geliştirilmesine ve hızlandırılmasına ihtiyaç duyulacaktır. Bu türden sistemik değişikliklerin, özellikle 1,5°C sınırını geçici olarak aşan yollar için dönüşümsel uyum da dahil olmak üzere tamamlayıcı uyum eylemleri ile ilişkilendirilmesi gerekecektir” şeklinde ele alınmıştır (IPCC, 2018: 315).

Benzer şekilde, Fransa’da ortaya çıkan sarı yelekliler hareketi (*gilets jaunes*), “çevre” politikalarının sosyal adaleti hesaba katmadan uygulanmasında işe yaramadığını gösteriyor. “[Sürdürülebilirlik anlatıları ve buna karşı isteksizliğin] kalbinde, bu muazzam iklim mücadelesini ele alırken kaçınılmaz bir şekilde gezegenimizi korumak veya işçiler ile insanları ayakta tutan ekonomileri korumak arasında seçim yapmak zorunda kalma korkusu yatmaktadır. Çevre koruma ve istihdamı korumanın birbiri ile bağdaşmadığı fikri [...] sosyal, politik ve coğrafi bölünmenin ötesine geçmektedir.” (UNRISD, 2018: 3) Acilen ihtiyaç duyulan radikal değişimin gerçekleşmesi, ancak karşılaşılan çok sayıda zorluğun karmaşıklığını, bağlama olan bağımlılığını ve her bir sorunun birbiri ile olan bağlantısını dikkate alan bir geçiş vizyonu ile mümkün olabilir.

Covid-19 krizi ile birlikte derinden ve dönüştürücü bir değişime olan ihtiyaç daha da görünür hale geldi. Pandemi ve sonuçlarından kaynaklanan eşitsizlik dünya çapında derinleşirken, güvencesi olmayan insanlar bu durumdan daha fazla zarar görmeye başladı. Pandemi, küresel tedarik zincirlerine olan bağımlılığımızın sağlık ve gıda temini benzeri temel haklar üzerindeki çarpıcı etkileri gibi hiper-küreselleşmenin temel eksikliklerini de görünür kıldı (van de Pas, 2020). Ayrıca demokratik hükümetlerin ekonomik konularda gerçek anlamda söz hakkına sahip olduklarını, vatandaşların ihtiyaç sahiplerine yardım etme imkânı olduğunu ve bu konuda istekli olduklarını gösterdi. Hâl böyleyken, sadece alışlagelmiş senaryolara geri dönüş yapmak için devasa ulusal bütçelerin ve Avrupa’dan gelen yardım bütçelerinin kullanılması yıkıcı bir hata olacaktır. Buna rağmen, pek çok ülkede bu tarz bir “toparlanma” halihazırda kendini göster-

meye başladı. Ancak toparlanmanın farklı yolları da olabilir. Öyle ki pandemi bizlere hem küresel ısınma ve ekolojik çöküş hem de pandemi tehdidine yönelik çözümleri birleştiren kapsamlı bir planlama yapma imkânı sunuyor.

Bu bağlamda, gelecek için bir yol hazırlayabilmek adına adil geçişi daha geniş bağlamda değerlendirmemiz gerektiği açıktır. Pandemi ile birlikte piyasa düzenlemesine, sağlam bir hükümete ve sivil toplum katılımına olan ihtiyacın artması; hükümetler tarafından Covid-19 nedeniyle zarar gören işletmelere yapılan ekonomik yardımın, bağlayıcı bir çevresel düzenleme ve mevzuat ile birleştirilmesini gerekli kıyor. Bu bağlamda, Yeşil Mutabakat ile ortaya konan Adil Geçiş Mekanizması'nın, diğer hususların yanı sıra, Avrupa düzeyinde daha fazla detaylandırılması gerekir. Adil geçiş küresel düzeyde daha da önem kazanan bir kavram. Dünya çapında artan yoksulluk ve eşitsizlik oranları dikkate alındığında; adil geçişin anlamlı olabilmesi için küresel ekonomik gerekçeler ile haksız neoliberal ve neokolonyal düzenlemelerin kökten bir şekilde yeniden değerlendirilmesi şarttır. Aksi takdirde bu kavram hiçbir şey ifade etmeyecektir. Bu nedenle, eşitsizlikleri ve güç asimetrisini yeniden üreten ve şiddetlendi-

ren ekonomik ve politik yapıları dönüştürebilecek çok daha sağlam bir geçiş mekanizması için tartışma ve planlama yapılması son derece önemlidir. Bu tarz bir radikal geçiş için ekonomik ve sosyal refahın yeniden tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Tam olarak bu sebeple adil geçişin özünde; işçi haklarını teşvik eden ve çalışma koşullarını iyileştiren, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve ırk eşitliği ile demokratik katılım ve sosyal adaleti de kapsayan bir istihdamın yaratılması yer alacaktır (UNRISD, 2018: 4).

Bu makalede amacımız, sadece adil geçişin ne anlama geldiğini ve nelere ihtiyaç duyulduğunu anlatmak değil, aynı zamanda bu kavram kapsamına giren tüm alanlar için bir oryantasyon sağlamaktır. Dolayısıyla öncelikle bu kavramın kökenlerini ve tarihini inceleyeceğiz. İkinci olarak, adil geçiş kavramına ilişkin farklı yorumları daha derinlemesine ele alacağız. Bu yorumlar ışığında, kavramın AB politikalarındaki önemi üzerinde duracağız ve Adil Geçiş Mekanizması'nı analiz edeceğiz. Son olarak da, vaka çalışmaları üzerinden, toplulukların ve ülkelerin daha iyi bir gelecek inşa etmek için bu kavramı bir başlangıç noktası olarak nasıl kullanabileceklerini inceleyeceğiz.

TARİHÇE

“Adil geçiş” kavramından ilk olarak ABD’de petrol, kimya ve nükleer endüstrisindeki işçilerin çevre mevzuatı nedeniyle işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığı 1970’li yıllarda bahsedilmeye başlandı (Galgóczy, 2018). Bunun üzerine, 1993 yılında ABD sendika lideri Mazzocchi, “çevre koruma politikaları nedeniyle yerlerinden edilen işçiler için mali destek ve yüksek öğrenim imkânı sağlayacak” bir fonun savunuculuğunu yapmaya başladı (Galgóczy, 2018). 1990’ların sonuna gelindiğinde ise adil geçiş, Kuzey Amerika’daki sayısız sendikamın kelime dağarcığında yerini alan ve hatta uluslararası sendikalar tarafından da benimsenen bir kavram haline geldi. Bu yaşananların bir sonucu olarak, adil geçiş kavramının başlangıçta çevre mevzuatı nedeniyle işleri riske giren işçiler için destek programlarını da içerdiği düşünüldü. Bu ilk yorumlamadan kaynaklanan iki temel özellik ise hâlâ geçerliliğini sürdürüyor. Birincisi, adil geçişin refahtan ziyade, yerinden edilen işçilere hem mali tazminat ve güvence hem de en önemlisi uygun şekilde yeniden işe yerleştirilme ve yeterli düzeyde yeniden eğitim alma imkânlarının sağlanmasına yönelik kapsamlı bir plan olduğu fikridir. İkincisi ise, şu anda entegre bir toplumsal uyumun sağlanmasını, ekonomik oryantasyonun yeniden yapılmasını, uygun politika oluşturulmasını ve kaynakların adil bir şekilde yeniden dağıtılmasını gerektiren bir kavram olarak yorumladığımız adil geçişin, sadece enerji kaynakları arasında bir geçiş yapmaktan daha fazlası olduğu fikridir (Galgóczy, 2018).

“Adil geçişin önemli destekçilerinden biri, uluslararası düzeyde aktif bir yeşil düşünce kuruluşu [...] olan İspanya merkezli *Sustainlabour* Vakfı’dır. Bu bağlamda *Sustainlabour* Vakfı, sendika üyeleri için organize ettiği eğitimler, yayımladığı tematik raporlar, vaka çalışmaları ve politika önerileri ile ulusal ve uluslararası politika arenasında (Birleşmiş Milletler Çevre Programı - UNEP, Uluslararası Çalışma Örgütü - ILO) işçilerin sesinin duyulması için önemli bir rol oynamıştır» (UNRISD, 2018). «Uluslararası iklim topluluğu içinde Adil Geçiş kavramının çerçevesi her geçen gün daha da belirgin hâle gelmiştir ve bu kavram sendika hareketinin uluslararası iklim tartışmalarına bir katkısı olarak kabul edilmiştir. [...] [2009 yılında] Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC), adil geçişi sendika hareketinin uluslararası topluluklarla paylaştığı, daha sürdürülebilir bir topluma doğru geçiş sürecini yumuşatmayı ve insana yakışır işlerin ve geçim kaynaklarının herkes için sürdürülebilir olması için “yeşil ekonomi” kapasitesine dair umut vermeyi amaçlayan bir araç olarak sunmuştur” (UNRISD, 2018).

Yıllar içerisinde ise adil geçiş kavramı sendikalar tarafından “çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilir işlere, sektörlere ve ekonomilere geçişi planlamak ve buna yatırım yapmak için kasıtlı bir çaba» olarak görülmeye başlandı (Smith, 2017). Bu kavram, 1997 yılında Kyoto Konferansı’nda (COP3) ve Cancún’da yapılan COP16’da da gündeme geldi; 2015 yılında Paris’te yapılan COP21’in ardından ise uluslararası iklim politikası çerçevesinin ayrılmaz bir parçası oldu. İnsana

yakışır iş kavramının 2015 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne dahil edilmesinden kısa bir süre sonra ILO, sivil toplumdaki farklı paydaşlar için yeşil ekonomiye geçişi kolaylaştırmak üzere tasarlanan bir politika çerçevesi olan adil geçişe (bkz. bir sonraki bölüm) ilişkin bir dizi rehber yayımladı (Galgóczy, 2018; Heyen ve ark., 2020). Ancak, Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü yaptığı açıklamada “bu kavramın artan popülaritesinin, [...] farklı grupların adil geçiş kavramını farklı şeylerle ilişkilendirdiği gerçeğini gölgede bırakmasına izin vermemeli [...], bu kavramın önemini de abartmamalıyız” uyarısında bulunuyor. Çevreciler ve sendikalar arasında pek çok kişi ise kavramın sağlayacağı fayda konusunda kararsız. Adil Geçiş, uluslararası politika alanında ve küresel Kuzey’de ilgi görse de birkaç önemli istisna dışında -Güney Afrika dahil- küresel Güney’de bu kavramdan nadiren bahsediliyor» (UNRISD, 2018).

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) Rolü

ILO tarafından yayımlanan *Herkes İçin Çevresel Bakımdan Sürdürülebilir Ekonomiler ve Toplumlara Adil Geçiş Rehberi* (2015), yayımlandığı tarihten bu yana “adil geçiş politikalarının dayanak noktası haline geldi” ve örgüt, “adil geçişi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir parçasına dönüştürmenin önünü açmaya devam ediyor” (Galgóczy, 2018). Bu kılavuz belgeler, “çıkarcı çatışmasına, çevre ve çalışma önceliklerine dayanan sermaye/emek arasındaki bağları temel alan bir yaklaşım sunmaktan ziyade” (Galgóczy, 2018) karşılıklı sorumluluk ilkesine dayanan “sendikalar, işveren örgütleri ve hükümetler arasındaki üçlü çok taraflı müzakerelerin bir sonucudur” (Smith, 2017). Bu nedenle adil geçiş anlatılarında, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasının yanı sıra toplumların kapsayıcı olması, herkes için insana yakışır çalışma imkânlarının sağlanması, eşitsizliklerin azaltılması ve yoksulluğun etkili bir şekilde ortadan kaldırılması gerektiğinin vurgulanması önemlidir.

Bu kapsamda birkaç temel unsur ele alınabilir. İlk olarak, “adil geçişe ilişkin strateji ve politikalar, **bağlama duyarlı** olmalıdır. Her ülkenin kendine has koşullarını eksiksiz bir şekilde dikkate alan, ülkeye özgü bir yaklaşıma ihtiyaç duyulurken, herkes için tek bir çözüm sunmak zarar verici olacaktır (ILO, 2015: 6)”. İkinci olarak, “dikkate alınması gereken bir diğer karmaşa yaratan unsur da, adil geçişin yarattığı zorluklar bölgesel özellikler taşımasına rağmen, bir coğrafi düzeyde alınan kararların başka coğrafi düzeylerde yankı bulma ihtimalidir. Diğer bir deyişle, belirli bölgelere veya sektörler özgü zorluklar ele alınırken, düşük karbonlu bir topluma doğru geçişin ‘adil’ olabilmesi için daha geniş **küresel** bir çerçeve ile ‘çok ölçekli gerçeklikler’ arasındaki bağlantılar dikkate alınmalıdır (McCauley ve Heffron 2018: 2)” (Sabato ve Fronteddu, 2020: 10).

2015 ILO Adil Geçiş Rehberi’nin çerçevesi

Ekonomilerin yeşillendirilebilmesi için makro-ekonomik, endüstriyel, sektörel politikalar ile işgücü politikalarının ülkeye özgü ve tutarlı bir bağlama oturtulmasına ihtiyaç vardır. Buradaki amaç, tüm tedarik zinciri boyunca geniş ölçekte sağlanan istihdam imkânları ile insan onuruna yakışır işler yaratmaktır.

Yaşanılan bu zorluk birkaç alanı kapsadığından, sürdürülebilir kalkınmanın tüm politika alanlarında tutarlı bir şekilde ele alınması gerekir. Böylesi bir politika çerçevesinin geliştirilmesi için bütün paydaşların her düzeyde katılımını sağlamak için kurumsal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda Hükümetler;

1. işletmelerin sürdürülebilir bir şekilde kalkınması ve herkes için insan onuruna yakışır iş imkânlarının sağlanması için tutarlı ve istikrarlı politika çerçeveleri sunmalıdır.
2. uluslararası çalışma standartlarına uygun bir şekilde, politika tasarımıyla uygulama ve değerlendirilmeye kadar tüm aşamalarda ve ulusal düzeyden işletmelere kadar tüm düzeylerde sosyal diyalogu teşvik etmeli ve bu sürecin bir parçası olmalıdır.

Sosyal ortaklar,

1. adil geçiş çerçevesi için farkındalığı artırmalı ve kendi üyeleri arasında yol gösterici olmalıdır.
2. ulusal sürdürülebilir kalkınma politikalarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde aktif bir rol almalıdır.
3. üyelerini her düzeyde sosyal diyaloga katılmaya teşvik etmelidir.
4. çevreyle ilgili hükümlerin toplu sözleşmeler yoluyla her düzeyde dahil edilmesini desteklemelidir.

Kaynak: Galgóczy (2018)

ADİL GEÇİŞE HER DÜZEYDE İHTİYAÇ VARDIR

Tanım

“Adil geçiş; düşük karbonlu ekonomiye geçiş sürecinde işçilerin ve toplulukların geleceğini ve geçim kaynaklarını güvence altına alan ve işçiler ile üye oldukları sendikalar, işverenler, hükümet ve topluluklar arasında geliştirilen sosyal diyaloga dayanan bir kavramdır. Bu bağlamda adil geçiş planı, küresel ısınma ve iklim değişikliği politikalarından etkilenen bütün işçiler için daha iyi ve insan onuruna yakışır iş imkânları, sosyal koruma, daha fazla eğitim fırsatı ve daha kapsamlı iş güvenliği sağlayan ve bu hakları güvence altına alan bir planlamadır” (ITUC, Heyen ve ark. 2020). Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) tarafından kabul edilen bu tanımda, sosyal diyalog ve insan onuruna yakışır iş, en temel unsurdur. Özetle adil geçiş, “iklim eyleminin faydalarını en üst düzeye çıkarırken, karşılaşılan zorlukları işçiler ve topluluklar için en düşük seviyede tutan, düşük karbonlu ve iklime dirençli bir ekonomiye geçişi tanımlar” (ITUC, 2015).

Alandaki diğer paydaşlar, küresel eşitsizlik hususu ve çevresel endişeleri de bu tanıma dahil ederek kavrama ilişkin daha geniş kapsamlı bir tanım sunuyor: “ ‘Adil’ derken şunu kast ediyoruz: Gelecek nesiller için güvenli bir iklim şansı; kalan küresel karbon bütçesinin ülkeler arasında eşit dağılımı; ve maliyetlerin devamlı olarak dağıtıldığı ve herkesin barınma, ulaşım ve enerji gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı [...] bir geçiş” (FoE, 2011; Heyen ve ark., 2020). Buradaki tanımda gelecek nesiller ve ülkelerarası dayanışma gibi anahtar kelimeler ön plana çıkıyor.

Yapısal ve dönüştürücü yaklaşım

Hâkim toplumsal ve ekonomik modellerimizdeki yapısal değişiklikler, sürdürülebilirlik anlatılarında her zaman bahsi geçen hususlar değildir. Sürekli yenilenen teknolojik ilerlemeler ve yenilikler, enerji kaynakları ve materyallerin “sürdürülebilir” alternatifler için değiş tokuş edilmesiyle mevcut tüketim kalıplarının devam ettirilebileceği yanılsamasını pekiştiriyor. Örneğin; enerji geçişi alanında pek çok girişim enerji verimliliğine odaklanırken sosyal talepler daha az önemli hâle geliyor. Sonuç olarak, artan verimlilik ve optimizasyon sayesinde endüstriyel araçlar ve taşıtlar daha az fosil yakıt tüketirken, tüketimin artmaya devam etmesi nedeniyle fosil yakıtların dünya çapında kullanımında keskin bir artış yaşanıyor. Daha basit şekilde açıklamak gerekirse: Artık daha fazla arabamız var ve arabaları eskisinden daha fazla kullanıyoruz.

Bu nedenle bu makalede, hem yapısal hem de dönüştürücü reform ihtiyacını vurgulayan bir adil geçiş tanımını sunuyoruz. Adil geçiş için yapısal reform yaklaşımı, “geçiş kılavuzluk eden kapsayıcı ve eşit bir karar alma sürecinin ve karbonsuz yeni enerji sistemlerinin tek bir çıkara hizmet etmesinden ziyade, farklı paydaşların ortaya koyduğu kolektif mülkiyet ve yönetimin” altını çiziyor (bkz. McCauley ve

ark., 2013). Adil geçişe yönelik bu tarz bir yaklaşımın asıl vurguladığı nokta ise kurumsal değişim ve sistemin yapısal olarak evrimleşmesi. Zira çözüm sadece piyasa güçleri veya geleneksel bilim ve teknoloji biçimleri aracılığıyla üretilmiyor; aynı zamanda değiştirilmiş yönetim yapıları, demokratik katılım, karar alma ve sahiplenme üzerinden de üretiliyor” (Healy ve Barry, 2017; UNRISD, 2018).

Öte yandan, adil geçişe yönelik dönüştürücü yaklaşım, «çevresel ve sosyal krizlerin nedeni olarak görülen mevcut ekonomik ve siyasi sistemin yeniden gözden geçirilmesine” olan ihtiyacı işaret ediyor (Hopwood ve ark., 2005; Healy ve Barry 2017). Bu yaklaşımın savunucuları, yönetim kurallarını ve tarzlarını değiştirmenin yanı sıra sürekli büyüme üzerine inşa edilmiş baskın ekonomik sistemi baltalayan ve son derece farklı kökenleri olan insan-çevre ilişkilerini imleyen alternatif kalkınma yollarını da destekliyor” (UNRISD, 2018). “Adil geçişin, daha yerel olan ve kolektif mülkiyet kapsamında işletilip kontrol edilen sürdürülebilir üretim ve dağıtım yöntemleri etrafında şekillenen yeni bir demokratik ekonomi modeli oluştururken, hidro-karbon endüstrisine olan sistemik bağımlılığımızı ve sınırlı kaynaklara sahip bir gezegende sonsuz büyüme için kapitalizm güdümlü ihtiyacı sona erdirmeye yönelik daha geniş çaplı bir mücadele için uygun olduğunu” savunan Cooperation Jackson [Mississippi’deki Jackson Dayanışması] ise bu yaklaşımın bir diğer örneğini sunuyor (UNRISD, 2018).

Farklı seviyeler

Çok seviyeli yönetim ile karakterize edilen bir dünyada, şirketlerden ve ekonomik sektörlerden şehirlere, bölgelere, uluslara ve Avrupa Birliği’ne uzanan ve en nihayetinde küresel ölçekte her seviyede kendini gösteren adil geçiş girişimlerine ihtiyaç var. Tüm bu seviyelerdeki farklı duruma özgü zorluklar, paydaş grupları ve güç ilişkileri dikkate alındığında, “herkes için tek bir çözüm” modelinin adil geçiş için geçerli olmadığı son derece açık. Bu bağlamda, her bir duruma özgü farklı katmanların, coğrafi farklılıkların ve özelliklerin belgelenmesi gerekiyor.

Ulusal veya eyalet düzeyinde yapılan çalışmalara ilişkin örneklerle bakarsak, Kanada’nın diğer eyaletlerinin yanı sıra Alberta eyaletinde geliştirilen kapsamlı adil geçiş stratejileri ele alınabilir (bkz. Bölüm 6). Buna ek olarak bölgesel düzeyde, Almanya’nın Ruhr bölgesi de altmış yıllık bir zaman dilimi içinde kömür ve çelikten, bilgiye dayalı ekonomiye doğru köklü bir dönüşümün nispeten başarılı bir örneği olarak karşımızda duruyor (Heyen ve ark., 2020). Şirket düzeyinde ise İtalya’nın ana hissedarı olduğu Avrupa’nın en büyük ikinci elektrik şirketi olan ENEL, tüm kömür ve linyit yakıtlı elektrik santrallerini yaklaşık 2030 yılına kadar kapatmayı planlıyor ve 2050 yılı itibarıyla enerji sistemlerini tamamen karbondan arındırmayı taahhüt ediyor (Smith, 2017).

ADİL GEÇİŞ SÜRECİNDE GEREKLİ UNSURLAR

Heyen ve ark., (2020) tarafından yürütülen bir araştırmaya göre, adil geçiş süreci aşağıdaki unsurları içermelidir:

- ▶ **Kapsayıcı sosyal ve bölgesel diyalog:** Bu bağlamda hükümetlerle işveren ve işçi dernekleri ile çevre, iklim ve tüketici STK’ları arasında istişare ve müzakereler yapılmalıdır.
- ▶ **İşçiler ve bölgeler üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak için alınacak önlemler:** Bu bağlamda, kısa vadeli önlemler ile savunma önlemlerinin (örn. kayıpların tazmini) yanı sıra yapısal yeniden oryantasyonu sağlayan (beceri geliştirme politikaları ve ekonominin yeşillendirilmesi gibi) ileriye dönük ve pro-aktif önlemler ele alınmalıdır. Zira, bölgesel eko-kalkınma planları, «kirlenen» endüstrilerin yoğunlukta olduğu bölgelerin yeniden canlandırılmasında kilit rol oynamaktadır.
- ▶ **Gerileyen endüstrilerdeki işçilerin istihdamının desteklenmesi:** Yeniden istihdamı kolaylaştıracak önlemler arasında; işe yerleştirme hizmetleri, iş arama eğitimleri, yeniden yerleştirme için destek, şirketler için işe alma teşvikleri ve iş kurma desteği yer almalıdır.
- ▶ **Yeni işletmelerin desteklenmesi ve insan onuruna yakışır iş imkânlarının yaratılması:** Hükümetler, iş kurma hibeleri, Ar-Ge sübvansiyonları gibi yeni “yeşil ekonomi faaliyetlerinin” yaratılmasını desteklemelidir. Kadınlar için eşit çalışma imkânları yaratılmasına ise özel önem verilmelidir.
- ▶ **Belirli bölgelerin ve toplulukların desteklenmesi:** Ulusal hükümetler, etkilenen bölgeleri ve toplulukları sürdürülebilir altyapıya (hareketlilik, enerji, vb.)

yatırım yaparak ve etkilenen bölgelere kamu kurumlarını (yeniden) yerleştirerek destekleyebilir. Yukarıdan aşağıya doğru kurgulanan destek mekanizması, bölgenin geleceğine yönelik vizyon ve fikirlerin geliştirilmesi için aşağıdan yukarıya doğru kurgulanan süreçlerle birleştirilmelidir.

- ▶ **Tüm vatandaşlar için sürdürülebilir bir yaşamın sağlanması:** Düşük gelirli grupların sürdürülebilir bir yaşam sürmesini kolaylaştırmak amacıyla konutların enerji açısından verimli hâle getirilmek üzere yenilenmesi için finansal destek verilmesi, uygun ve düşük maliyetli toplu taşıma imkânlarının sağlanması ve araçlar ile tamir hizmetlerinin paylaşımı için ağların kullanılması gerekir.
- ▶ **Savunmasız hanelerin enerji yoksulluğundan korunması:** Alınacak önlemler kapsamında, karbon vergisinden elde edilen gelirler, yüksek enerji fiyatlarından en çok etkilenen kişiler için kullanılmalıdır.
- ▶ **Durumdan etkilenen şirketlerin desteklenmesi:** İş uyumunu kolaylaştırmak için kaynak tüketimi ve emisyonlar üzerindeki vergi ve harçlar artırılırken aynı zamanda işgücünün üretim faktörü (arazi ücret maliyetleri) üzerindeki vergi ve harç yükünün (aynı ölçüde) azaltıldığı ulusal vergi ve harç reformlarından faydalanılabilir. Ayrıca, hem olabildiğince erken başlama ihtiyacına hem de politika planının kademeli olarak ayarlanması için alan ve zaman ayrılmasına vurgu yapılmalıdır: “Aktörler, geçiş döneminin yaratacağı şoklara hazırlanmak ve bunları hafifletmek için atılması gereken adımları ne kadar erken öngörür, kabul eder ve uygulamaya geçerse, elde edilecek sonuçlar da aynı ölçüde başarılı olur”. “Açık, tutarlı, orta ve uzun vadeli hedeflere sahip somut zaman çizelgeleri” bu süreçte eşlik etmelidir (Heyen ve ark., 2020).

AVRUPA BİRLİĞİ’NDE ADİL GEÇİŞ

Avrupa Birliği’nde hazırlanan son raporlar, IPCC iklim ve IPBES biyoçeşitlilik raporlarında ifade edilen acil durumu yeniden gündeme taşıyarak dönüştürücü siyasete duyulan ihtiyaca odaklanmaya başladı. Örneğin, 2020 “Çevre Durumu” raporunun ilk satırında, “Avrupa, eşi benzeri görülmemiş ölçekte ve aciliyette çevresel zorluklarla karşı karşıyadır” ifadesi yer alıyor (EEA, 2019). Bu nedenle, Birliğin “çevre ve iklim baskılarını ve sağlık etkilerini yönlendiren kilit toplumsal sistemleri, -sadece teknolojileri ve üretim süreçlerini değil, aynı zamanda tüketim kalıplarını ve yaşam biçimlerini de yeniden dikkate alarak- dönüştürmenin

yollarını bulması gerekiyor. Bu sistemik değişimi sağlamak için acil ve birlikte tasarlanan bir eyleme, toplumdaki çeşitli politika alanlarının ve aktörlerin sürece dahil edilmesine ihtiyaç olacaktır” (EEA, 2019).

Avrupa Komisyonu, bu hedeflere ulaşmak için mevcut çevre politikalarına ek olarak, Avrupa Yeşil Mutabakatı için bir yol haritası belirledi (EC, 2019). Yeşil Mutabakat kapsamında; modern, kaynakları verimli kullanan ve rekabetçi bir ekonomi ile 2050 yılına kadar Avrupa Birliği’nin iklim nötr hâle gelmesi hedefleniyor. Yaklaşık on temel unsurdan oluşan

bu proje ile birlikte, sürdürülebilir finans ve hareketliliğin ve aynı zamanda gerekli fonlamanın sağlanması için döngüsel ekonomi üzerine yeni bir eylem planının, “Çiftlikten Sofraya” Stratejisinin ve Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı’nın geliştirilmesini hedefleyen stratejiler de açıkça ortaya konmuş durumda. Öte yandan Avrupa Birliği de üç temel sütundan oluşan, adil geçişten en çok etkilenen bölgelere ve sektörler fon tahsis etmek ve bu dağılımın adil ve eşit bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla hayata geçirilen bir fon mekanizması olan, yeni geliştirdiği Adil Geçiş Mekanizması’na (AGM) özel bir önem atfediyor (aşağıya bakınız).

AB iklim nötrlüğü ve enerji politikası

Enerji sektörü, şu anda AB’nin sera gazı emisyonlarının yüzde 75’inden fazlasından sorumlu olması nedeniyle (EC, 2018) iklim politikasında son derece hayati bir sektör. Enerji sektörünün dönüştürülmesi, istihdam kazanımları açısından da büyük fırsatlar sunuyor. Çalışmalar, 2030 yılında AB içinde bir ila iki milyon iş arasında net bir istihdam kazancı öngörüyor (Heyen ve ark., 2020). Aynı zamanda, iklim nötr bir yapının oluşturulmasıyla elbette fosil yakıt ve karbon yoğun sektörler üzerinde geniş kapsamlı bir etkinin ortaya çıkması bekleniyor. Fosil yakıtı bağımlı sektörlerin yoğunlaştığı yerler ve bölgeler ise bu durumdan özellikle etkilenecek. Bölgesel olarak özellikle Doğu Avrupa’da yoğunlaşan kömür madenciliği bu duruma ilişkin önemli bir örnek olarak karşımızda duruyor. Çelik, çimento ve kimya endüstrileri de muhtemelen zorlu bir geçiş dönemiyle karşı karşıya kalacak.

Vatandaşların yaşamlarını dikkate aldığımızda, iklim nötr olmak özellikle savunmasız gruplar için halk sağlığı açısından çok büyük faydalar sağlayabilir. Öte yandan, (elektrik ve ısınma fiyatlarının artması sonucunda) karbon vergileri hayatın daha da pahalılaşmasına neden olabilir. Bu nedenle, düşük gelirli hanelere ve işsiz kişilere ayrıca dikkat edilmelidir. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu, Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın bir parçası olarak, binaların enerji performansını iyileştirmek için Yenileme Dalgası girişimini tasarlamıştır. “Büyük ölçüde yerel işletmelerin hâkim olduğu inşaat sektörünün emek yoğun doğası göz önüne alındığında, binaların yenilenmesi de Avrupa’nın Covid-19 salgınından kurtulmasında çok önemli bir rol oynamaktadır” (EC, 2020). Avrupa Komisyonu’nun *Avrupa İçin Bir Yenileme Dalgası: Binalarımızı yeşillendirmek, istihdam yaratmak*,

hayatlarımızı iyileştirmek (2020) girişimine göre, “bugün binaların yalnızca %1’i yıllık olarak enerji verimliliği tadilatından geçiyor. Enerji verimliliğini artırmak ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için yenileme oranının daha hızlı artması gerekiyor.

Döngüsel ekonomi ve kaynak verimliliği

2020 yılında AB, 2015’ten beri uygulanan döngüsel ekonomi eylemlerine dayanan yeni bir Döngüsel Ekonomi Eylem Planı ortaya koydu (EC, 2020). Bunun sonucunda, diğer konuların yanı sıra atık ve plastik konularına da odaklanan farklı stratejiler ve yönergeler hazırlandı. Daha da önemlisi, eko-tasarım düzenlemeleri artık ürünlerin kullanım ömrü, onarımı ve yeniden kullanımına odaklanmaya başladı. Döngüsel ekonomi hâlâ gerçek olmaktan ziyade bir hedef olsa da, uygulamaya koyulduğunda pek çok yeni istihdam imkânı yaratabilir. Hammadde ile çalışan sektörlerin boyutları küçülürken, geri dönüşüm ve onarım sektöründe önemli bir büyüme yaşanabileceğinden, işin yeniden tahsis edilmesine ihtiyaç duyulabilir. Coğrafi eşitsizlikler, kent madenciliği gibi daha yoğun nüfuslu bölgelerde istihdam yaratan eğilimlerle birlikte artış gösterebilir.

Tarım

“Gıda sistemi, bugün küresel ölçekte sera gazı emisyonlarının yüzde 32’sini oluşturuyor. Avrupa, AB emisyonlarının yüzde 12’sini oluşturan ve bunun içine işleme, paketlenme, soğuk zincir enerji tüketimi, endüstriyel tarım girdileri ve daha fazlasını dahil etmemiz gereken tarım sektörü ile birlikte bu ortalamaya yakın bir konumda bulunuyor. (...) Bu nedenle, agroekolojiye geçiş, et ve süt ürünleri tüketiminin azaltılması ve daha az girdiye ihtiyaç duyan üretim yöntemlerinin kullanılması açısından belirleyici bir rol oynayabilir” (De Schutter, 2018). Ayrıca, yapılan bazı çalışmalar, düşük etkili (organik) tarım yöntemleri geleneksel endüstriyel tarıma göre daha emek yoğun olduğundan, sürdürülebilir tarım uygulamalarına geçilmesiyle gıda üretim zincirinin tamamında birçok yeni tam zamanlı iş imkânı yaratılabileceğini gösteriyor. Örneğin; 2006 yılında Soil Association [Toprak Birliği] tarafından yapılan bir araştırma, Birleşik Krallık’ta bulunan organik çiftliklerin geleneksel çiftliklere göre çiftlik başına %32 daha fazla iş imkânı sağladığını gösteriyor.

ADİL GEÇİŞ MEKANİZMASI

Avrupa Birliği politikası tarafından benimsenen adil geçiş kavramının yorumu, daha geleneksel bir yeşil büyüme anlatısına uyma eğilimindedir. Büyümenin teşvik edilmesi önemini korumaya devam ederken bu büyümenin, çevrenin korunması ve sosyal ilerleme ile uyumlu olduğu kabul ediliyor (Sabato ve Fronteddu, 2020). Ursula von der Leyen, Gelecek Avrupa Komisyonu 2019-2024 Siyasi Yönergelelerinde, “Komisyonun temel önceliği, bir Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) oluşturarak Avrupa’yı ‘[...] iklim nötr ilk kıtaya’ (von der Leyen 2019: 5) dönüştürmek olacaktır” ifadesine yer verdi (Sabato ve Fronteddu, 2020). “Bunu yaparken, ‘herkes için adil geçiş’ sağlamak dikkate alınması gereken önceliklerden biri olmalıdır (a.g.e.: 6)” (Sabato ve Fronteddu, 2020). Avrupa Yeşil Mutabakatı, “[...] 2050 yılında artık net sera gazı (SG) emisyonlarının olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı modern, kaynaklar açısından verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip olan AB’nin adil ve müreffeh bir topluma dönüştürülmesini amaçlayan yeni bir büyüme stratejisi” (European Commission 2019a: 2)” olarak hizmet etmelidir (Sabato ve Fronteddu, 2020).

Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın iddialı hedeflerine ulaşması için gerekli olan politika ve önlemler, özellikle fosil yakıtlara ve karbon yoğun endüstrilere bağlı bölgelerde, işler ve bölgesel ekonomiler üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Dahası, karbon nötr hâle gelmek için finansal yatırımlara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, Avrupa Komisyonu tarafından bu durumdan etkilenenleri desteklemek amacıyla Yeşil Mutabakat’ın bir parçası olarak Ocak 2020 tarihinde bir Adil

AB’NİN ADİL GEÇİŞ PLANI: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Egmont Enstitüsü’nden Francesca Colli’ye göre (2019), “kamu ve özel yatırımları bir araya getirerek en az 100 milyar avroyu harekete geçirmeyi öngören” AGM’nin üç ana hedef kitlesi var: “Adil geçişe karşı en savunmasız kişiler ve vatandaşlar; şirketler ve karbon yoğun endüstrilerde aktif sektörler ve fosil yakıtlar ile karbon yoğun endüstrilere bağımlı olan üye devletler ve bölgeler.” Coli, AGM kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için ele alınması gereken üç temel zorluğu şu şekilde tanımlıyor

1. **Ulusal fon dağılım sorununu çözmek.** Adil Geçiş Mekanizması’nın bir ayağı olan Adil Geçiş Fonu, AB’nin uyum fonlarını kullandığı gerekçesiyle eş-

Geçiş Fonu oluşturulması önerildi. Bu Fon tüm üye devletlerin kullanımına açıktır, ancak fonun en büyük odak noktası, geçiş politikalarından potansiyel olarak en çok etkilenen bölgeler ve dolayısıyla en büyük değişimlerin gerçekleşmesi gereken yerler olacaktır. Avrupa Komisyonu tarafından önerilen 40 milyar avroluk bu bütçe hem uyum politikası fonlarından hem de ulusal ortak finansmandan gelen kaynaklarla tamamlanacaktır. Fon, Adil Geçiş Mekanizması’nın (AGM) bir parçası olacaktır (EP, 2020). AGM’nin diğer iki ayağını ise özel yatırımları bölgeye çekecek InvestEU tarafından geliştirilen “Adil Geçiş” planı ile kamu fonlaması sağlayan Avrupa Yatırım Bankası’nın (AYB) kamu sektörü için sağladığı kredi imkânı oluşturuyor. Böylece AGM’nin toplam bütçesinin 100 milyar avroya ulaşması bekleniyor (Widuto ve Jourde, 2020). Peki bu bütçenin ne kadarı AB Üye Devletleri’ne gidiyor? Bunun değerlendirmesi, bölgelerdeki istihdam ve sera gazı emisyonları dahil olmak üzere bir dizi sosyal ve ekonomik kritere göre yapılıyor. Üye Devletler’in, fona erişim sağlayabilmesi için en çok etkilenen bölgelerin dahil edildiği bir bölgesel adil geçiş planı yapması gerekecek. Bu plana göre Fon’dan en çok Almanya ve Polonya yararlanacak. Zira, Avrupa’daki kömür madenciliğinin üçte ikisi Polonya’da gerçekleşiyor ve kömüre bağlı iş imkânlarının yarısı burada bulunuyor (Galgóczy, 2019). Ancak şu anda Polonya, kömür kullanımını kademeli sonlandırma planlarının yakınından bile geçmiyor (Popp ve de Pous, 2020).

tirilere maruz kaldı ve bu durum AB ülke (grupları) arasındaki bölünmeleri körükledi.

2. **Enerji üretiminin ötesine geçmek.** “Adil bir geçiş sadece enerji üretimi veya daha bariz bir şekilde sadece karbon yoğun endüstrilerle ilgili değil, aynı zamanda işçileri, tüketicileri ve vatandaşları etkileyecek [...] birçok sektörde gerekli olan [...] sistemik bir değişimle ilgilidir.” Geçiş ihtiyacı olan diğer sektörler arasında ulaşım, inşaat ve renovasyon gibi sektörler de vardır.

3. **Özel sektör ve paydaşlarla çalışmak.** Geçiş sürecine mutlaka dahil edilmesi gereken taraflardan biri de şirketlerdir. Bu nedenle, AB’nin hem ulusal hem de

AB düzeyinde, fosil yakıtların aşamalı olarak terk edilmesi için hedeflerin ve zaman çizelgelerinin belirlenmesi gibi düzenlemeleri hayata geçirmesi gerekiyor. “Şirketlerin faaliyetlerinin olumsuz dışsalıklarının sonuçlarını sübvans etmek veya çözmek söz konusu olduğunda verimli bir şekilde

kullanılmayan [...] “kirleten öder” ilkesinin akılda tutulması da [ayrıca] önemlidir.” Öte yandan, paydaşların farklı düzeylerde istişareye ve sürece dahil edilmesini gerektiren önlemler de eksiktir. Bu nedenle daha fazla araştırma ve yeniden değerlendirme yapılmasına ihtiyaç vardır.

ÜLKE ÖRNEKLERİ

Bu bölümde, hem bölgesel hem de ulusal ölçekte üç farklı ülke çalışması sunuyoruz. Bu örnekler ile adil geçiş politikalarının uygulamaya yönelik etkilerini daha derinden anlamayı amaçlıyoruz. Kanada ve İspanya örneklerinde hükümetlerin, sendikaların ve vatandaşların belirli sektörlerin kapanması ve dönüştürülmesi esnasında karşılaştığı bazı zorluklar vurgulanırken, Güney Afrika çalışması ise günümüzde adil geçişin sınırlı kapsamına ve teori ile uygulama arasındaki boşluğa örnek teşkil ediyor.

Kanada

“Fosil yakıtların üretimi, Kanada’nın GSYİH’sinin yaklaşık %8’ini ve ülkenin mal ihracatının %15’ini oluşturuyor (Hughes, 2018; Kanada Hükümeti, 2018a). 200.000’den fazla kişi doğrudan petrol, gaz ve kömür sektörlerinde çalışırken (toplam işgücünün yaklaşık %1’i) yüz binlerce kişi de dolaylı olarak bu sektörlerle bağlı işlerde istihdam edilmiş durumda (Mertins-Kirkwood 2018: 16). Dolayısıyla, petrol, gaz ve kömüre bağlı işlerin ve ekonomik faaliyetlerin payı fosil yakıtların üretildiği topluluklarda ve bölgelerde önemli ölçüde daha yüksek. Örneğin, katranlı kum sektörünün kalbi olan Fort McMurray, Alberta’da bulunan mevcut iş imkanlarının neredeyse tamamını oluşturuyor ve bütün ekonomi petrol üretimi üzerinden ilerliyor.» (UNRISD, 2018: 19)

Kanada Hükümeti, “kömür gücünden doğal gaz ve yenilenebilir elektrik üretimine geçişi hızlandırmak” amacıyla Kasım 2015’te bir ulusal plan açıkladı (Jackson ve Hussey, 2019). Diğer çalışmalara ek olarak bu plana, “il düzeyinde yenilenebilir enerji oranının 2015 yılında toplam enerji üretiminin %9’una tekabül eden seviyeden 2030 itibarıyla %30’a denk gelecek şekilde yükseltilmesine ilişkin bir direktif” dahil edildi ve “2030 itibarıyla %30 hedefine yönelik Alberta Enerji Verimliliği programı daha sonra yasalaştırıldı” (Jackson ve Hussey 2019). “Kanada’daki işçi sendikaları ve sosyal ve çevresel aktivistler, on yıllardır daha temiz bir ekonomiye doğru adil geçişi savunmaya devam ediyorlar, ancak ulusal düzeyde kömür sektörünün aşamalı olarak sonlandırılması yönünde planlanan adımlar, durumdan etkilenen işçiler ve topluluklar için adil geçişe yönelik yeni bir çağrı dalgasına neden oldu.” (UNRISD, 2018: 19).

2018 yılında, Kömür Koalisyonu ile ortak bir çalışma yürüten Alberta Emek Federasyonu, kömür işçileri için geçiş dönemi kapsamında işçilere, önceki maaşlarının yüzde 75’i oranında gelir desteği sağlanmasını, 12.000 Kanada doları değerinde eğitim kuponu verilmesini, yaşlı işçiler için bir emekli maaşı düzenlenmesi yapılmasını ve yeni işlere yerleştirilen işçilere yeniden yerleştirme ödeneği verilmesini de kapsayan bir geçiş anlaşması sağladı (ITUC, 2018). Bu süreçte öğrenilen dersler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adil geçiş, küresel değişimler için gereklidir: Küçük işçi toplulukları daha büyük değişikliklerden doğan maliyetlere katlanmak zorunda olmamalıdır.
2. Adil geçiş kapsamında işçiler, karşılaştıkları zorlukların hafifletilmesi ve azaltılması için politika oluşturma sürecine dahil edilmelidir.
3. İşçilerin sürece katılımının sağlanması için bir katılım mekanizmasına ihtiyaç vardır.
4. Korku direniş yaratır: İşçiler, işleri ve geçim kaynakları için endişeleniyorlar. İklim eylemine giden yol gerçek topluluklardan ve yaşamlardan geçiyor.

İspanya

Sendikaların İspanya Hükümeti ile 205 milyon avroluk bir yatırım anlaşması imzalamasının ardından, İspanya’nın kömür madenlerinin çoğunu 2018’in sonuna kadar kapatmayı taahhüt etmesiyle bir yatırım anlaşmasına imza atıldı. Bu anlaşma kapsamında, iş kayıplarının hafifletilmesi ve madencilik bölgelerinde yeni fırsatların yaratılması hedefleniyor (Neslen, 2018). Bu gelişmenin ardından, “sendikalar da İspanya’nın özel mülkiyete ait ocaklarını kapsayan madencilik anlaşmasını bir model anlaşma olarak gördüklerini ve bu gelişmeden dolayı memnun olduklarını dile getirdi. Bu anlaşma kapsamında, 48 yaşın üzerindeki madenciler için erken emeklilik planlarının, maden ocağı topluluklarında çevresel restorasyon çalışmalarının ve en yeni yeşil endüstriler için yeniden beceri kazandırma programlarının hayata geçirilmesi planlanıyor” (Neslen, 2018).

Ekolojik Geçiş Bakanı Teresa Ribera’ya göre İspanya, hükümetin ilk acil görevini bu anlaşma sayesinde yerine getirmiş oldu. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu’nun İspanyol Konfederasyon Genel Sekreteri Montserrat Mir ise,

adil geçiş modelinin başka yerlerde de uygulanabileceğini söyledi: “İspanya bu anlaşmayı iyi uygulama örneği olarak ihraç edebilir. Paris Anlaşması’nı [insanların geçim kaynaklarına] zarar vermeden uygulamanın mümkün olduğunu göstermiş olduk. Artık iş ile çevreyi korumak arasında bir seçim yapmak zorunda değiliz. Her ikisine de sahip olmak mümkün» (Neslen, 2018). Kömür madeninin kapanmasının ardından, 30 Haziran 2020’de İspanya’nın 15 kömürle çalışan elektrik santralinden yedisi faaliyetlerini durdurdu. Temmuz 2020’deki bilgilere göre, İspanya’yı en nihayetinde kömürden tamamen arındıracak bu adımlar kapsamında çok yakında dört santral daha kapatılacak (Lewis, 2020).

Güney Afrika

Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü’nün 2018 yılında yayımlanan *Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World – Country Case Studies: South Africa* [Düşük Karbonlu Bir Dünyaya Doğru Adil Geçişin Haritalanması - Ülke Örnekleri: Güney Afrika] (s. 24-5) başlıklı raporundan alınmıştır:

2018 yılında, Güney Afrika Ulusal Metal İşçileri Sendikası’nın (NUMSA) elektrik üreten kamu hizmet kuruluşu Eskom’un 27 bağımsız elektrik üreticisiyle yenilenebilir enerji sözleşmeleri imzalamasını engellemek için bir mahkeme kararı çıkartmasının ardından, bazı çevre grupları bu eyleme karşı çıkmış ve geçiş sürecinin hızlandırılması ve kömür madenlerinin kapatılması çağrısında bulunmuştur. NUMSA ise bu tepkilere yanıt olarak, yenilenebilir enerjiye değil, özelleştirilmiş yenilenebilir enerjiye karşı olduğunu dile getirdi. Öte yandan, Güney Afrika’nın karşı karşıya olduğu yüksek işsizlik (Cock, 2018) seviyeleri bağlamında kabul edilemez olan bağlantılı iş kayıpları ve işçi sınıfının karşılaması mümkün olmayan artan elektrik fiyatları başta olmak üzere geçiş sürecinin çok hızlı bir şekilde pazar liderliğinde yapılmasından doğabilecek riskler karşısında duyarsız kalması bazı çevre gruplarını endişelendiriyor. Bu bağlamda Hükümete, Paris Anlaşması ile kabul edilen Adil Geçiş kurallarına uyma çağrısı yapıldı. İş kayıplarının yaşanması ve yenilenebilir enerjinin özelleştirilmesiyle eşitsizliklerin hafifletilmesinden ziyade daha da derin-

leştirilmesi, muazzam eşitsizliklere ve %27,7’lik işsizlik seviyelerine sahip bir ülkede yaşanan en temel endişedir.

Güney Afrika ekonomisinin maden-enerji kompleksine devam eden bağımlılığı ve sendikaların daha fazla iş kaybetmemek ve eşitsizlik oranını artırmamak için yaptığı baskı dikkate alındığında, bu durumun uygulama açısından sözde bir atalete neden olduğu görülebilir. [...] Uygulama açısından çok az şey yapılsa da Güney Afrika, bazı politikalarından da anlaşılacağı üzere Adil Geçiş’e güçlü bir ilgi gösteren birkaç ülke arasında yer alıyor. Asıl sorun, sıklıkla farklı politikalarda kendini gösteren çelişkili konuların ortaya çıkmasından kaynaklanıyor.

[...] Güney Afrika’daki çalışma, sosyal hareketler ve popüler örgütlerden oluşan bir ittifak olan The One Million Climate Jobs Campaign [Bir Milyon İklim Duyarlı İş Kampanyası] üzerinden serbest piyasa yaklaşımının terk edilerek kamu sektörü öncülüğünde gelişen bir piyasaya doğru daha radikal bir yaklaşımın benimsenmesi çağrısı yapıyor. Bu geçiş kapsamında, kamu yatırımında fosil yakıt projelerinden vazgeçilerek, iklim değişikliği ile mücadele edilecek ve aynı zamanda istihdam yaratabilecek iklim duyarlı işlere doğru bir geçiş yapılması bekleniyor. Burada önerilen yolun izlenmesiyle, yerel yönetimlerin enerji eşitliği ve erişimini artırmadaki rolünü güçlendirmek ve aynı zamanda insan onuruna yakışır işler yaratmak mümkün olacaktır. Bu tarz bir yaklaşım, aşağıdan yukarıya doğru inşa edilen fosil yakıt kapitalizminden uzaklaşarak daha demokratik bir geçişin desteklenmesine de hizmet edebilir.

SONUÇ

Son yıllarda, dünyanın bazı bölgelerinde refah ve bolluğun yaşanmasıyla birlikte kaynak kullanımı ve kirleten emisyonlar dünya çapında artmaya başladı. Bu gidişat, mevcut Covid-19 krizine paralel bir şekilde; ancak çok daha derinden ve yavaş ilerliyor ve maalesef iklim değişikliği veya ekolojik bozulma için çareyi aşıda bulamıyoruz. Bu farklılıkların yanı sıra Covid-19 ve iklim krizlerinin ortak bazı özellikleri de mevcut: “Sınırlı bir kaynağı vuran tehlikenin üstel olarak artması” ve aynı anda hem ciddi bir kriz hem de istihdam açısından acil bir durumla karşı karşıya kaldığımız gerçeği (Galgóczi, 2020). Bununla birlikte, yaşanan salgının aksine, şu anda karşı karşıya olduğumuz ekolojik kriz, hayatlarımızın aslında ani bir tehlike altında olduğunu henüz tam anlamıyla hissetmediğimiz için dünyanın pek çok yerinde doğrudan bir tehdit olarak algılanmıyor. Aslında pek çok hayat şu anda tehlike altında, insanlar bir süredir zaten bu gidişattan muzdarip olmuş durumda; ancak yine de durumun ne kadar acil olduğunun farkında değiliz. İklim acil durumuna müdahale kapsamında; çok daha iddialı ve kararlı politikaların geliştirilmesine, yenilenebilir

enerji ve dögüsel ekonomi gibi alanlara daha fazla yatırım yapılmasına ve devletlerin vatandaşların liderliğindeki girişimleri destekleyerek daha belirgin bir rol oynamasına ihtiyaç var. Bu müdahale kapsamında aynı zamanda, bu iddialı ve kararlı dönüşüm sürecinden doğan maliyet ve yüklerin adil bir şekilde paylaşılması gerekiyor. En nihayetinde çıktı olarak dayanışma temelli (yeşil) işler ile insan onuruna yakışır karbonsuz işler yaratılmalı ve bunlar yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde hayata geçirilmeli. Çözüm ise kolektif yanıtlarda ve gezegen sınırları içinde herkes için iyi bir hayat sağlayan yaşam tedarik sistemlerinin yapısal değişikliklerinde yatıyor (Brand-Correa ve ark., 2020). Son yıllarda pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen, bütün bunlar yine de büyük ölçüde yetersiz kalıyor. Doğal afetlerin birbiri ardına gerçekleşme hızı son derece endişe verici boyutlara ulaştı. Dahası, bu afetlerin yarattığı sonuçlar çoğunlukla dünyanın daha dezavantajlı bölgelerinde hissediliyor. Tam da bu nedenle yapılması gereken çok acil ve gerekli işler bizi bekliyor. İşe koyulma vakti.

KAYNAKÇA

Alexander, D. (2010). The Impact of the Economic Crisis on the World's Poorest Countries. *Global Policy*, 1(1), 118-120. <https://doi.org/10.1111/j.1758-5899.2009.00018.x>.

Brand, U. (2016). How to Get Out of the Multiple Crises? Contours of a Critical Theory of Social-Ecological Transformation. *Environmental Values* 25(5), 503-525. <http://dx.doi.org/10.3197/096327116X14703858759017>.

Brand-Correa, L., Mattioli, G., Lamb, W. ve Steinberger J. (2020). “Understanding (and tackling) need satisfier escalation.” *Sustainability, Science, Practice and Policy*. Cilt 16, Sayı 1, s. 309-325. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1816026>

Colli, F. (2019). “The EU’s Just Transition: three challenges and how to overcome them”. *European Policy Brief*. Brussels: EGMONT Royal Institute for International Relations. https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2020/03/EPB-59-francesca_final.pdf?type=pdf

De Schutter, O. (2018). System Overhaul: Making Food Sustainable. *Green European Journal*. 21 Kasım 2018. <https://www.greeneuropeanjournal.eu/system-overhaul-making-food-sustainable/>

European Commission (EC) (2018). “A Clean Planet for all: A European strategic long-term vision for a prosperous, modern, competitive and climate neutral economy”. 28 Kasım 2018. https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EN/COM-2018-773-F1-EN-MAIN-PART-1_PDF

European Commission (EC) (2019). “A European Green Deal – Striving to be the first climate-neutral continent.” https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en#:~:text=Theper cent20EUper cent20aimsper cent20tooper cent20be.commitmentper cent20intoper cent20aper cent20legalper cent20obligation.&text=Theper cent20EUper cent20willper cent20alsoper cent20provide.moveper cent20towardsper cent20theper cent20greenper cent20economy.

European Commission (EC) (2020). “Allocation method for the Just Transition Fund”. 15 Ocak 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QAN-DA_20_66.

European Commission (EC) (2020). A New Circular Economy Action Plan: For a cleaner and more competitive Europe. 11 Mart 2020. <https://eur-lex.europa.eu/>

[legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN](https://ec.europa.eu/energy-topics/energy-efficiency/energy-efficient-buildings/renovation-wave_en)

European Commission (EC) (2020). *A Renovation Wave for Europe - greening our buildings, creating jobs, improving lives*. https://ec.europa.eu/energy-topics/energy-efficiency/energy-efficient-buildings/renovation-wave_en

European Environment Agency (EEA) (2019). *The European environment – state and outlook 2020: Knowledge for transition to a sustainable Europe*. Lüksemburg: Publications Office of the European Union. <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020>.

Galgóczi, B. (2018). *Just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all – ILO ACTRAV Policy Brief*. Cenevre: International Labour Organization https://www.ilo.org/actrav/info/pubs/WCMS_647648/lang--en/index.htm.

Galgóczi, B. (2019). “Why should Just Transition be an integral part of the European Green Deal?” *Social Europe*. 4 Aralık 2019. <https://www.socialeurope.eu/why-should-just-transition-be-an-integral-part-of-the-european-green-deal>.

Galgóczi, B. (2020). “Just Transition: Introduction Webinar with Béla Galgóczi (ETUI).” *Oikos Denktank*. <https://www.youtube.com/watch?v=e-MsGX18WJ4&t=2816s>.

Heyen, D. A., Menzemer, L., Wolff, F., Bezneea, A. ve Williams, R. (2020). *Just transition in the context of EU environmental policy and the European Green Deal*. Mart 2020. Freiburg: Öko-Institut. https://www.researchgate.net/publication/341129913_Just_transition_in_the_context_of_EU_environmental_policy_and_the_European_Green_Deal.

Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) (2019). *Global assessment report on biodiversity and ecosystem services*. E. S. Brondizio, J. Settele, S. Díaz, ve H. T. Ngo (Ed.). Bonn: IPBES sekretariat.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2018). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*. V. Masson-Delmotte, P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C.

Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, ve T. Waterfield (Ed.). Cenevre: IPCC Secretariat.

International Labour Organisation (2015). *Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*. Cenevre: ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf

International Trade Union Confederation (2015). “Climate Justice: there are no jobs on a dead planet”. *Frontlines Briefing March 2015*. https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_frontlines_climate_change_report_en.pdf

International Trade Union Confederation (2018). *Just Transition: 12 lessons from Alberta*. 16 Kasım 2018. <https://www.ituc-csi.org/Just-Transition-12-lessons-from-Alberta?lang=en>

Jackson, E. ve Hussey, I. (2019). Alberta’s Coal Phase-Out: A Just Transition? *Corporate Mapping Project*. 20 Kasım 2019. <https://www.corporatemapping.ca/alberta-coal-phase-out-a-just-transition/>

Lewis, M. (2020). “Spain closes nearly half of its coal fired power stations”. *Electrek*. 1 Temmuz 2020.

<https://electrek.co/2020/07/01/spain-closes-nearly-half-of-its-coal-fired-power-stations/>

Maynard, R. ve Green, M. (2006). *Organic Works: Providing more jobs through organic farming and local food supply*. Bristol: Soil Association. https://www.soilassociation.org/media/4946/policy_report_2006_organic_works.pdf

Neslen, A. (2018). “Spain to close most coal mines after striking 250m deal”. *The Guardian*. 26 Ekim 2018. <https://www.theguardian.com/environment/2018/oct/26/spain-to-close-most-coal-mines-after-striking-250m-deal>

Piketty, T. (2013). *Le Capital au XXIe siècle*. Paris: Seuil.

Popp, R. ve de Pous, P. (2020). “Just Transition Fund can boost European coal phase-out.” *Social Europe*. 17 Şubat 2020. <https://www.socialeurope.eu/just-transition-fund-can-boost-european-coal-phase-out>

Sabato, S. ve Fronteddu, B. (2020). *A socially just transition through the European Green Deal?*. Brussels: ETUI. <https://www.etui.org/sites/default/files/2020-09/A%20socially%20just%20transition%20through%20the%20European%20Green%20Deal-2020-web.pdf>

Smith, S. (2017). *Just Transition: A report for the OECD*. Brüksel: Just Transition Centre. <https://www.oecd.org/>

[environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf](https://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf)

Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzter, I., Bennett E. M., ..., Sorlin, S. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*. 347(6223), 736-747. DOI: 10.1126/science.1259855.

United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD) (2018). *Mapping Just Transition(s) to a Low-Carbon World*. Cenevre: UNRISD.

[https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=9B3F4F10301092C7C12583530035C2A5&parentdoctype=book&netitpath=80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/9B3F4F10301092C7C12583530035C2A5/\\$file/Report---JTRC-2018.pdf](https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=9B3F4F10301092C7C12583530035C2A5&parentdoctype=book&netitpath=80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/9B3F4F10301092C7C12583530035C2A5/$file/Report---JTRC-2018.pdf)

Van de Pas, R. (2020). *Globalization Paradox and the Coronavirus Pandemic*. The Hague: The Clingendael Institute. https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-05/Report_Globalization_Paradox_and_Coronavirus_Pandemic_May_2020.pdf

Widuto, A. ve Jourde, P. (2020). *Just Transition Fund – Briefing: EU Legislation in Progress 2021-2027 MFF*. Brussels: European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646180/EPRS_BRI\(2020\)646180_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646180/EPRS_BRI(2020)646180_EN.pdf)

Bize ulaşın :

GREEN EUROPEAN FOUNDATION

YEŞİL AVRUPA VAKFI

Rue du Fossé 3, L-1536 Luxembourg
Brüksel Ofisi: Mundo Madou,
Avenue des Arts 7-8, 1210 Brussels

t: +32 2 329 00 50

e: info@gef.eu

Bizimle bağlantı kurun :

Hakkımızda daha fazla bilgi edinmek için web sitemizi ziyaret edin

[www gef.eu](http://www.gef.eu)

Avrupa'nın her yerinde gerçekleşen en son faaliyetlerimiz ve etkinliklerimizden haberdar olmak için sosyal medya hesaplarımızı takip edin

GEF_Europe

GreenEuropeanFoundation

GEF_Europe